

Emîn er-Rîhânî'nin Denemelerinde Milliyetçilik

Bedrettin Aytaç*

ÖZET

20.yy. başında Arap Edebiyatına çeşitli türlerde verdiği eserlerle katkıda bulunmuş Lübnanlı edebiyatçı Emîn er-Rîhânî (1876-1940)'nin denemelerinde milliyetçilik konusu önemli bir yer tutar. er-Rîhânî'nin, milliyetçilik konusunu işlediği denemelerinde Fransız mandasına karşı çıkış, laik milliyetçilik, milli kimlik, kültür, eğitimde milliyetçilik, milli kalkınma, Doğu-Batı konusu gibi konuların ele alındığını görmekteyiz. er-Rîhânî, çeşitli mezhep ve gruplara bölünmüş ve henüz milletleşme sürecini tamamlayamamış olarak değerlendirdiği toplumunda bu farklılıkların bırakılarak bir millet oluşturulması fikrini özellikle vurgulamıştır.

ABSTRACT

The idea of nationalism has a significant place in Amin ar-Rîhânî's works. in his essays, he opposes to the French mandate throughout the region, he argues for secular nationalism, nationalism in cultural and educational issues, national development, and the auestion of East-West relations. ar-Rîhânî argues that Lebanon and Syria have to create a united, independent national state, and that the differences between religious groups should be eliminated.

1876 yılında, Lübnan'da Beyrut yakınlarındaki Fureyka köyünde ipek ticaretiyle uğraşan bir Mârûnî ailenin altı çocuğundan biri olarak dünyaya gelen Emîn er-Rîhânî'nin ayrıca şiir, hikaye, roman, piyes, gezi notlarını da içeren edebi ürünleri içinde fikir yazıları önemli bir yer tutmaktadır ve kendisi de daha çok bu yönüyle tanınmıştır. Şiir, tarih ve sosyal konularda Arapça'nın yanısıra İngilizce eserleri de bulunmaktadır ve el-Ma'arrî'nin şiirlerini İngilizce'ye çevirmiştir. er-Rîhânî, edebiyata, oniki yaşında göçettiği Amerika Birleşik Devletleri'nde ilgi duymuş, Shakespeare, Hugo, Tolstoy, Voltaire, Rousseau, Darwin, Whitman, Spencer, Nietzsche gibi Batılı edebiyatçı ve düşünürlerin eserleriyle orada tanışmıştır. Bir müddet ticaretle uğraşmış, bir Amerikan tiyatro grubunda oyunculuğu denemiş, ancak sonra gazete yazarlığına yönelmiştir. New York Üniversitesi'nde bir yıl kadar hukuk öğrenimine devam etmişse de, sağlık

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

nedenlerinden dolayı bırakmak durumunda kalmış ve yirmi iki yaşında, tedavisi için Lübnan'a gitmiştir. Orada Arapça ve İslamiyet üzerine bilgilerini geliştirmiştir. Ardından birkaç kez değişik sürelerle Amerika ve Lübnan'da yaşamıştır. Doğu Arap dünyasındaki geri kalmışlıkta hıristiyan din adamlarını sorumlu görerek suçlamasının etkili olduğu, İslamiyet'e geçişinin ardından 1922'de Arap ülkelerine gezilere çıkmış ve bu gezilerdeki izlenimlerini, "Mulûku'l-Arab" adlı eserinde toplamıştır. Kültürel birikiminin oluşmasında ve fikirlerinin şekillenmesinde, A.B.D'de geçirdiği uzun yıllar büyük rol oynamıştır. Emîn er-Rîhânî'nin bu ülkedeki yaşantısının onda vatanına özlem duygusunu artırdığı ve asıl ilgisinin de ülkesinin insanlarına yönelik olduğunu belirtmeliyiz.² Doğum yeri olan Fureyka köyü, er-Rîhânî için daima önemli bir sembol olmuş ve eserlerinde sıklıkla söz etmiştir.³ 1940'da öldüğünde, orada toprağa verilmiştir.

Emîn er-Rîhânî'nin, büyük çoğunluğu "el-Kavmiyyât", diğerleri "et-Tataruff ve'l-İslâh" ile "Vasiyyetî" adlı eserlerinde bir araya getirilmiş ve milliyetçilik konularını işlediği denemelerini kendi içinde çeşitli konularda gruplandırabilmekteyiz. Bunlar, Suriye-Lübnan üzerinde odaklanan bir milliyetçilik, laik milliyetçilik, milli kimlik, dilde milliyetçilik, Doğu-Batı konusu, milli eğitim, milli kalkınma konularıdır.

Suriye ve Lübnan'ın birlikte bağımsız daha büyük bir devleti oluşturmaları düşüncesi, er-Rîhânî'nin milliyetçilik fikrinin esasını oluşturur. Genel Arap milliyetçiliğine, buna göre daha az yer verir. Esasen, Suriye ve Lübnan'ın birlikte özerkliğine ve bağımsızlığına ilişkin görüşler, er-Rîhânî'den önce de dile getirilmiştir. 19.yy.ın ikinci yarısından itibaren bu görüşler belirmeye başlamıştır. İçinde Butrus el-Bustânî(1819-1883), Ahmed Fâris eş-Şidyâk (1804-1887) ve Edîb İshak (1856-1885)'in da yer aldığı hıristiyan entellektüeller tarafından, Osmanlı İmparatorluğu içinde vatan olarak Suriye vurgulanmış, özellikle kültürel milliyetçilik geliştirilmeye çalışılmıştır⁴ el-Bustânî, Suriye bölgesini Avrupalı anlamda millet kavramıyla ilişkilendiren ilk kişi olarak kabul edilmektedir.⁵ 1875'de,

¹er-Rihani'nin hayatı için bkz. Brockelmann, Cari, *Geschichte der Arabischen Literatur*, Supplementband III, E.J. Brill, Leiden 1942, s. 399-414, Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, el-Mektebe'l-Bülisiyye, Beyrut 1987, s.1097-1101, Dâğir, Yûsuf Es'ad, *Masâdiru'd-Dirâse'l-Edebiyye* II, Beyrut ts, s. 404-411, Landau, Jacob, M., *Modern Arap Edebiyatı Tarihi* (Çev.Bedrettin Aytaç), Gündoğan Yayınları, Ankara 1994, s. 101,102.

² bkz. *GAL.S.III* s.400.

³ bkz.Landau, Jacob M., *a.g.e.*, s.100.

⁴ bkz. Dawn, C. Ernest, The Origins of Arab Nationalism, *The Origins of Arab Nationalism*, (Edt.by Rashid Khalidi, Lisa Anderson, Muhammed Muslih, and Reeve S. Simon) Columbia University Press, New York 1991,3-30, s.7-8.

⁵ bkz. Pipes, Daniel, *Greater Syria, The History of an Ambition*, Oxford University Press, New York 1991, s.36.

hıristiyan gençlerin katılımıyla kurulan ve merkezi Beyrut'ta olan bir gizli Arap derneği, isteklerini Suriye bölgesinin çeşitli yerlerinde astığı afişlerle duyurmuştur. Bu istekler Lübnanla birleşerek Suriye'nin özerkliğinin sağlanmasını, ayrıca ülkede Arapça'nın resmi dil olarak kabul edilmesini, basın, ifade ve bilgi alma üzerindeki sansür ve kısıtlamaların kaldırılmasını ve oradan askere alınanların o bölgede askerlik yapmalarını kapsamaktaydı.⁶ Bu görüşlerin değişik versiyonları da ortaya çıkmıştı. M. Joupbin adını kullanarak Lübnan sorunu üzerine yazdığı eserinde, Buluş Nujeym, Suriye'nin ayrı bir tarihi kimliğe sahip olduğunu, ancak bunun içinde Lübnan'ın ayrı bir yeri olduğunu, tüm Suriye'nin özgür olması ve Lübnan'ın da onun koruyucusu olması gerektiğini savunmaktaydı. Ayrıca özerk bir Suriye görüşü, Suriye'nin antik eserleri üzerine 1861'de yayınladığı "Harâbât-ı Suriye" adlı eseri bulunan ve ilk Arap gazetecilerinden olan Halil el-Hûfî ve Belçikalı çizit tarihçi Henri Lamnens tarafından da savunulmuştur.⁷ Birleşik bir Suriye fikri, bundan sonra da çeşitli yazar ve gruplarca canlı tutulmaya çalışılmıştır. er-Rîhânî'nin, çoğunluğu 1920 ve 30 lu yıllarda yazılmış ve bu konuyu ele alan yazılarında, o sıralarda bölgede mevcut olan Fransız manda yönetiminden kurtulma isteği göze çarpar. er-Rîhânî, önceden Arapların Osmanlı yönetiminden çıkmasını savunmuş ve bunun için Fransızlardan deyiş yerindeyse medet ummuştur. 1917'de Paris'te yayınladığı "el-Hakk ve'l-Kuwe" başlıklı denemesinde Türk-Alman ittifakına karşı Arap-Fransız ittifakını savunmuş ve bu ittifakı hürriyet yanlısı olarak nitelemiştir.⁹ Ancak Osmanlı yönetimi ardından Suriye'nin bağımsız olmayıp Fransız mandasına geçmesiyle er-Rîhânî böylece kısa sürede bir hayal kırıklığına uğramış ve Fransız mandasını hedef almıştır. "Lenâ ve Lekum" başlıklı denemesinde Suriye ve Lübnan'ın birbirlerine ihtiyaçları olduğu, ayrılmalarının mümkün olamayacağı anlatılmaktadır. Ayrıca, Fransız mandasından kurtulmak için mücadele etmek gerektiği düşüncesine yer verir. er-Rîhânî, burada Lübnan ayrımcılığına da karşı çıkar. Bu görüşlerini şöyle dile getirir:

"Suriyeli özgürlüğünü, bağımsızlığını elde ettiği takdirde bu Lübnanlıyı, Filistinliyi, hıristiyanı, müslümanı eşit derecede

⁶ bkz. Hourani, Albert, *Çağdaş Arap Düşüncesi* (Türkçesi Latif Boyacı, Hüseyin Yılmaz), İnsan Yayınları, İstanbul 1994, s.298,299 ve Antonius, George, *The Arab Awakening, The Story of The Arab National Movement*, Librairie du Liban, Beyrut 1969, s.81-84

⁷ bkz. Hourani, Albert, *a.g.e.*, s.299,301.

⁸ bkz. Pipes, Daniel, *a.g.e.*, s. 36-39.

⁹ bkz. er-Rîhânî, Emîn, *el-Kavmiyyât*, Dâru'l-Cil, Beyrut.ts.s.120-121.

kapsayacaktır. Böyle bir eşitlikten korkan kimse zayıftır, acizdir, kendine güveni yoktur. O, özgürlük ve bağımsızlığa layık biri değildir."

"el-Meredde ve's-Salibiyyûn" başlıklı denemesinde, Suriye ve Lübnan'ın ancak birlikte çalışarak bağımsızlığı ve kalkınmayı yakalayabileceğine dair görüşünü dile getirir.¹¹ "İşrûne Hucceten" başlıklı denemesinde Suriye-Lübnan birleşmesinin gerekliliğine olan inancını belirtir ve bunun nedenlerini sıralar. Buna göre Suriye'nin parçalanması sömürgeci devletlerin işine gelecek ve bağımsızlığı engelleyecektir. Şu cümle, er-Rîhânî'nin bu konudaki görüşünü özetlemektedir:

"Eğer birleşmemiz gerçekleşirse, beş ya da en çok on yıl içinde yabancı hakimiyetinden kurtuluruz. Fakat bölünmüş kalmaya devam edersek, bağımsızlık bizim için ümitsizdir.

"Mezhebî Vatanıyy" de ise, milliyetçilikte bencillığe yer olmadığı düşüncesini işler. Buna göre Suriye ve Lübnan sadece kendilerini değil, ortak çıkarlarını düşünmelidirler. Ona göre, bu iki ülkeden yalnızca birinin bağımsızlığını elde etmesi, diğerinin Fransız mandasında kalması hiç bir sorunu çözmez.¹³

"Tahte's-Silâh" başlıklı denemesinde ülkedeki müslüman ve hıristiyanların birlikte vatan için çalışmaları isteğini dile getirir. Böyle olduğu zaman, yabancı güçlerin Lübnan'ın içişlerine karışabilecek durumunun da olmayacağını savunur:

*"Eğer müslümanlar ve hıristiyanlar anlaşıp vatan uğrunda işbirliği yaparlarsa, değişmez medeni temeller üzerinde adaleti kurarlarsa, yabancının işlerimize karışacak ve kaderimize hükmedecek bir sebebi kalmayacaktır"*¹⁴

"Teczie'l-Bilâdi'l-Arabiyye" başlıklı denemesinde ise Arapların bölünmüşlüğüne olan tepkisini dile getirir ve bu bölünmüşlüğün Avrupa'nın sömürgeci siyasetinden kaynaklandığını belirtir. Arapların birleşeceğine olan inancını da şu sözlerle ifade eder:

*"Ülke doğal, tarihi, milli birliğine dönecektir. Ve hepimiz, Lübnanlı, Suriyeli, Filistinli, Iraklı, Necdli ve Yemenli, tek bir Arap bayrağı altında birleşeceğiz"*¹⁵ Burada, genel Arap milliyetçiliğine atıfta bulunmaktadır.

¹⁰ a.g.e.,s.148.

¹¹ bkz.a.g.e., s.157-159.

¹² a.g.e., s.163.

¹³ bkz.a.g.e., s.201.

¹⁴ a.g.e.,s.226.

¹⁵ a.g.e., s.326.

"el-Hudûd" adlı yazısında, yine Fransız hakimiyetinden kurtuluş ve birleşme temasını işler:

*"Bugün yapmamız gereken en önemli şey, kalpleri birbirine yaklaştırmak ve Suriye ve Lübnan halkları arasındaki gerçek dostluğu güçlendirmek için çalışmamızdır"*¹⁶

er-Rîhânî'nin milliyetçilik anlayışının bir yönü de, din ayrımı gözetmeyen bir milliyetçiliği savunmasıdır. Milliyetçiliğin üç esasını dil, milliyet, çıkar birliği olarak belirler.er-Rîhânî, gruplara bölünmüş toplumlarını milliyetçi bir fikir etrafında birleştirmeye çalışan Arap yazarlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁷. Ona göre, Lübnan ve Suriye'de var olan din ve mezhep ayrılıkları ikinci plana bırakılarak, bunların üzerinde yer alan laik bir milliyetçilikte birleşmeli ve din ve mezhep farklılıkları ayırıcı bir unsur olmamalıdır. Hıristiyan bir yazar olmakla birlikte konularının çoğunu müslüman Arap tarihinden alan romanlar yazarak bu tarihi herşeyden önce bir Arap tarihi olarak yorumlayan ve böylece ortak bir Arap tarihi bilincinin oluşturulmasını amaçlayan Corcî Zeydân(1861-1914)¹⁸'da bu düşüncenin temellerinin işlendiğini görmekteyiz. Ayrıca, dini söylemden arındırılmış milliyetçiliği Emîn er-Rîhânî'den önce de dile getirenler olmuştur. Bunlar arasında, Fransis Marrâş (1836-1873)'dan söz edebiliriz. Halepli bir ailenin oğlu olan ve Fransa'da tıp öğrenimi gören Marrâş, Gâbetu'l-Hakk adlı eserinde, gelişmiş Avrupa düşünceleri yanısıra Araplar için özellikle modern okullar ve dini temele dayanmayan vatan sevgisinin altını çizmekteydi.¹⁹ Yine bu düşünceyi savunanlardan biri Suriyeli hıristiyan yazar Necîb Azûrî(öl.1916) olmuştur. Azûrî, dini ayırım gözetmeyen ve müslüman ve hıristiyanları eşit olarak kapsayan bir Arap ulusu düşüncesini ortaya atmıştır.²⁰ 1905'de Paris'te yayınladığı , "Le Reveil de la Nation Arabe" adlı eserinde, medeni ve dini gücün ayrılmasının hem İslam'ın, hem de Arap "milleti"nin yararına olacağını savunmuştur.²¹ Emîn er-Rîhânî'nin bu konuya değindiği denemelerinden biri "et-Tatawur ve'l-İstiklâl" dir. Burada, dinle siyasetin birbirinden ayrılmasının ve milliyet unsuruna öncelik verilerek bu milli unsurda buluşulmasının gerekliliğini, *"Daha önce de söyledim ve yine dinin siyasetten ayrılmasının ve vatana tutkunluğun dini tutkunluğun*

¹⁶ a.g.e., s. 341.

¹⁷ bkz.Barakat.Hulim, *The Arab World, Society, Culture And State*, University of California Press, 1993, s. 253.

¹⁸ bkz. Er, Rahmi *Modem Mısır Romanı*, Ankara 1997, s.57-59.

¹⁹ bkz. Hourani, *a.g.e.*, s. 271,272.

²⁰ bkz. *a.g.e.*, s.302.

²¹ bkz. Haim, Sylvia.G., Introduction, *Arab Nationalism An Anthology*, University of California Press, 1974, 3-72, s. 29-30.

üzerinde tutulmasının gerekli olduğunu söylüyorum. Suriyeliler geçmişte önce dinlerine, sonra doğdukları yerlere, sonra memleketlerine bağlıydılar ve bu, bugün de böyle. Mesela onların biri, ben Mârûnî'yim, Şebâbliyim, Lübnanlıyım der, bir diğeri ise: Müslümanım, Şamliyım, Suriyeliyim der. Fakat bu tablo, zamanın ruhunun değişmesiyle değişti. Biz, ancak bu yeni duygunun gelişmesiyle, yok eden, parçalayan mezhep gruplaşmalarından kurtulabiliriz." şeklinde ifade eder ve mezhep farklılıkları esas alınarak bir birlik sağlansa bile bu birliğin uzun ömürlü olamayacağını dile getirir.

er-Rihânî, "el-Meredde ve's-Salîbiyyûn" başlıklı yazısında ortak Suriye milliyetçiliği üzerinde üzerinde durur ve Mârûnî ayrımcılığına karşı çıkar. Kendisinin de bir Mârûnî olduğunu belirtir, ancak Suriyeli kimliğinin Mârûnî kimliğinden önce gelmesi gerektiğini savunur. Fransızları destekledikleri için de Mârûnîleri eleştirir:

*"Bugün, Marûnîlerin Fransızları Şam Suriyelilerine tercih ettiklerini görüyoruz. Çünkü Fransızlar, dini siyasete karıştırmaktan hoşlanmamalarına rağmen dini sebepten Mârûnîlere yardım ediyorlar. Maruniler hala Araplarla bağımsızlıkları için değil, Araplar müslüman oldukları için mücadele ediyorlar."*²³

"İlâ İhvânî't-Tesâhul" başlıklı denemesinde, müslüman-hıristiyan ayrımı olmaksızın milli birlik düşüncesi üzerinde durur ve bunun sağlanmasında hoşgörünün önemine işaret eder.²⁴ "el-İlmân" başlıklı yazısında Lübnan ve Suriye'de din farklılıklarını aşan bir milli bir uyanış olduğundan bahseder. Ona göre müslüman olsun, hıristiyan olsun ülkedeki herkes bağımsızlık için çaba harcamaktadır:

*"Evet, ülkede yeni bir dinin müjdeleri vardır. O, vatanın dinidir. Ve yeni bir mabedin öncüleri vardır, o da milliyetçilik mabedidir."*²⁵

"Ma'bedu'l-Vatan" başlıklı denemesinde etnik ve dini bölünmüşlüğe karşı görüşlerini dile getirir. Etnik ve mezhep farklılıklarını öne çıkararak milli bir bütünlük sağlanamayacağını belirtir. Şu cümle onun bu görüşlerini özetlemektedir:

*"Milli konularımızda müslüman, hıristiyan, dürzi, alevi, yahudi sıfatıyla düşünmeye devam ettiğimiz takdirde bu birlik gerçekleşmeyecek, güçlenmeyecek ve güzel meyvalarını vermeyecektir."*²⁶

22 bkz. *el-Kavmiyyât*, s.152,153, bkz. GAL S III, s.406.

²³ *el-Kavmiyyât*, s. 157.

²⁴ bkz. *a.g.e.*, s.323-325.

²⁵ *a.g.e.*, s.333.

²⁶ *a.g.e.*, s.345.

"Lâ Tâifiyye" başlıklı yazısında da mezhepçiliğe karşı çıkar. Mezhep esasına göre kurulmuş bir hükümetin adil değil, zalim olacağı temasını işler.er-Rihânî'ye göre, mezhepçiliğin büyük ölçüde ortadan kalkması gereklidir ki, bunlara mensup kişiler diğer mezheplere mensup kişilerle kaynaşabilsinler ve böylece gerçek anlamda bir millet ortaya çıksın." Öğrencilere hitaben yazdığı "Ricâlu'l-Gad" başlıklı yazıda, yine mezhep ayrımcılığına karşı çıkar. Gençleri, ülke için çalışmaya, bu konuda yarışmaya çağırır. Mezhep farklarının önemli olmadığını üzerinde durur ve bu ayrımların ibadet yeri dışında önemli olmaması gerektiğini vurgular." "el-İttihâd" başlıklı denemesinde, birlik temasını işler ve Arap dünyasında birlik olmadan yabancı hakimiyetinden kurtulunamayacağını belirtir. Bu birliğin de, ancak zihinlerde bir yenilenme ile gerçekleşeceğini vurgular:

" *Birlik, müslüman, Hıristiyan, dürzi ve diğer din ve mezhep gruplarının düşünce yapılarında bir yenilenmenin olmasına bağlıdır.*"

er-Rihânî'nin ele aldığı konulardan biri de milli kimliktir. Milli kimlik bağlamında, "eş-Şirku'l-Cemîl" başlıklı yazısında Lübnan ve Suriyelilerin Fenike asıllı mı yoksa Arap asıllı mı oldukları tartışmasına değinir. er-Rihânî'ye göre Fenikeliler de, Araplar gibi Suriye ve Lübnanlıların atalarıdır ve izleri bugün de görülmektedir. Arap dünyasında mevcut ve İslam öncesi uygarlıkların milli kimlik ve kültürdeki rolünü sorgulayan tartışmada er-Rihânî, kendi ülkesi açısından Fenike ve Arap uygarlıklarını aynı derecede önemli kabul etmektedir.Bu konuda şunları söyler:

"*O halde Araplar da, Fenikeliler de ecdadımızdır ve bunların ötesinde baylar, milletler kökleriyle değil, üstünlükleriyle değerlendirilir. Milli, ruhi, akli, sosyal mirasımızda Arap ve Fenike Sami ırklarının güzellikleri vardır?*"²⁷

Burada, İslam öncesi uygarlıklara sahip çıkma ve bugünün kimliğinde onlara da yer verme düşüncesi görülmektedir.

Doğu-Batı konusu da, er-Rihânî'nin milliyetçilik bağlamında üzerinde durduğu konulardan biridir. "es-Sevre'l-Hulkiyye" başlıklı yazısında, kendi toplumunu Doğu ve Batı arasında yer alan bir toplum olarak niteler. Ona göre hem Doğu'nun, hem de Batı'nın iyi yönlerini almak ve ortaya bunlardan yeni bir medeniyet çıkarmak gereklidir. Doğu uygarlığının din, manevi değerleri, güzel gelenekleri ve iyi ahlakının yanısıra, Batı

²⁷ bkz.a.g.e., s.347-349.

²⁸ er-Rihânî, Emîn, *Mevâkif*, Dârü'l-Cil, Beyrut ts, s. 287.

²⁹ *el-Kavmiyyât*, s.242.

³⁰ a.g.e.,s.214. .

uygarlığının da teknik ve maddi gelişimi sözkonusudur. Bu görüşlerini, "Suriye bölgesi ve Arap ülkelerinde peygamberlerin meyvaları ile bilginlerin meyvalarını aynı ağacın üzerinde görmek isterim." sözüyle dile getirmektedir.³¹ er-Rîhânî'de bu konuda sentezci bir yaklaşım görülmektedir. Batıyı sömürgeci, maddeci, savaşçı olduğu için suçlamakla birlikte, Batı uygarlığını reddetmemekte, ona saygı duymakta ve üstün yönlerinin benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır. Doğu-Batı konusu bağlamında er-Rîhânî'nin Avrupalıların Araplara bakış açısını sorgulayan ve eleştiren yazıları da bulunmaktadır. "Mikyas Vâhid" başlıklı yazısında Batıların kendi toplumlarına iyi, Arap toplumlarına ise kötü olan şeyleri layık gördüğünden şikayet eder ve Avrupalıları Araplara eşit, adil davranmaya, çifte standart uygulamamaya çağırır. Aksi halde bundan onların da zarar göreceğini belirtir:

"Eğer onlar, Roma 'da ve Paris 'te adil davranıp Trablus 'ta, Kudüs 'te ve Şam'da zulmederlerse, ülkelerinin dışındaki egemenlik haklarını kaybederler.

"Kütle Şarkiyye" başlıklı denemesinde yine Batıların çifte standardı ve Doğululara kendilerinden farklı gözle bakmaları temasını işler. Doğululara da, aralarındaki anlaşmazlıkları bırakıp güçbirliği yapmalarını önerir. Batılıları şu sözlerle eleştirir:

*"Bir gerçek daha vardır ki, ona Türk, İranlı veya Arap olsun, Yakın Doğudaki siyasetçilerin dikkatlerini çekmek istiyorum. O da, Avrupa devletlerinin Doğu hükümetlerine ve Doğululara kendine ve halklarına baktığı gibi bakmadığıdır. Bu devletler, iki adalet terazisi ve milli ve sosyal değerler için iki ölçüt taşımaktadırlar."*³³

Batı'nın Doğululara önyargıyla baktığı ve çifte standart uyguladığı düşüncesi, daha sonra A.B.D. de yaşayan bir başka Arap yazarı Edward Said (d. 1935) tarafından da dile getirilecektir. Yine bu bağlamda er-Rîhânî, Abdülhamid dönemi ile manda dönemini karşılaştırır. "Bejn Ahdeyn" başlıklı yazısında, Osmanlı egemenliğinden çıktıktan sonra Suriye'de birşeyin değişmediğini hatta durumlarının kötüye gittiğini, sömürge durumuna düştüklerini vurgular. Yeni yönetimin özgürlük getirmediğinden, "Hamîd'in casusluk örgütünden mandanın istihbarat örgütlerine geldik. Marmaraya bakan Bâb-ı Alî'den Marmarasız Bâb-ı Alî'ye geçtik." sözleriyle şikayet eder.³⁴

³¹ bkz. a.g.e., s.55-57.

³² a.g.e., s. 262.

³³ a.g.e., s.305,306.

³⁴ bkz. a.g.e., s.284-287.

Dilde milliyetçilik de, Emîn er-Rîhânî'nin işlediği konular arasında yer almaktadır. Yabancı dil kullanımını eleştirmiş ve Fransızca yerine Arapça kullanımının yaygınlaştırılmasını savunmuştur. "Tekellemû bi'l-Arabiyyi" başlıklı yazısında özentili yabancı dil kullanımını eleştirir. Özellikle davetiyelerin başka dillerde yazılmasına karşı çıkar:

*"Müsaadenizle Fransızca davetiye konusunda bir şey söyleyeyim. Sen, kardeşim, Lübnanlısın ve Lübnanlı arkadaşların var. Şüphesiz, onlar da benim gibi, başka bir dilin dilleri olan Arapça'ya tercih edilmesine razı olmazlar."*³⁵

Emîn er-Rîhânî'nin denemelerinde işlediği konulardan biri de milli eğitim ve milli kalkınmadır. Buralarda ülkesindeki eğitimin yetersizliği, yabancı okullara karşı çıkma, milli sanayinin kurulması, israfa karşı çıkma gibi temaların işlendiği göze çarpar. "Gayetî ve Sevretî" başlıklı denemesinde Doğu toplumlarının değişmesi isteğini dile getirir. Yalnızca siyasi bir değişimin yeterli olamayacağını, edebi, ahlaki, ruhi bir değişimin şart olduğunu ifade eder. Bu değişimin gerçekleştirilmesi için de tek yolun eğitim olduğunu, "Kurtuluşunuz okullardadır. Bu yüce hayatın yenilenmesi ve bu köklü şerefın canlandırılması, bu zeka ile parlayan akılların bilenmesindedir"sözleriyle dile getirir.³⁶ "Lubnân ve'n-Nahza'l-Arabiyye" başlıklı yazısında, Lübnan'daki yabancı okullarının eğitim yoluyla bölücülük, ayrımcılık yaptıklarını belirterek bu okullara karşı çıkar. Ayrıca bu okulları, yabancıların çıkarlarına hizmet etmekle suçlar:

*" Onlar biliyorlar ki bağımsız, özgür ülkelerde, kin, ayrılık eken ve tek vatanın çocukları arasında bölücülük yapan okulları kuramazlar."*³⁷

"el-Mevzû el-Ma'lûf" başlıklı denemesinde, yine ülkesindeki yabancı okullara karşı tutum alır. Her biri bir dini grubu temsil eden bu yabancı okulların milli bütünlüğe zarar verdiği görüşünü savunur. Bu okulların bazı üstünlükleri olabileceğini kabul etmekle birlikte zararlarının çok daha fazla olduğunu belirtir ve çocuklarını bu okullara gönderen aileleri eleştirir:

*"Evet... Her yabancı okul payına düşeni özel boyasıyla boyamıştır. Boyalardan nefret etmeye başlamamıza rağmen, hala çocuklarımızı boyahanelere gönderiyoruz. Yabancıların eğitim amaçlarını bilen babalar, çocuklarını daha beşikte vatan ruhunu boğan bu okullara gönderiyorlar"*³⁸

³⁵ a.g.e., s. 174.

³⁶ bkz. a.g.e., s.170-172.

³⁷ a.g.e., s. 318.

³⁸ a.g.e.,s.182.

er-Rihânî, kültür ve eğitimde mezheplere ve gruplara bağlı olarak görülen farklılıkların zararlı olduğu görüşündedir Ancak, "Lübnan ve'n-Nahza'l-Arabiyye" başlıklı yazısında, misyonerlik amacı gütmeyen ve dini nitelik taşımayan Fransız okullarının zararlı olmayabileceği görüşünü ileri sürer ve bundan dolayı bu okulların Arap ülkelerinde kabul gördüğünü belirtir. ³⁹ "Cami'a Vataniyye" başlıklı yazısında yabancı okulların zararlı olduğunu, çarenin milli okulların kurulmasında olduğunu belirttiikten sonra, milli okulların yanısıra milli bir üniversite kurulması isteğini dile getirir:

" Gelecekte protestan, katolik, Amerikan, cizvit olmayan ve Suriye milletinde doğru eğitim ve özgür öğretimin ışığını yükseltecek milli, çağdaş bir üniversitenin kurulduğunu görebilecek miyiz? Bu üniversite ve benzeri eğitim kurumlarıyla, en yüksek ideallerimiz gerçekleşecektir"

"el-Masnû'ât el-Vataniyye" başlıklı denemesinde, ülkesinin Avrupalıların ekonomik boyunduruğunda bulunduğu temasını işler. Avrupalıların, ülkesinden hammaddeleri ucuza alıp işleyerek pahalı olarak tekrar sattığını belirtir. Gerçek bağımsızlıkla ekonomik bağımsızlığı birbirine bağlı görür:

"Gerçek bağımsızlık, ekonomik bağımsızlık olmadan gerçekleşmez. Ekonomik bağımsızlık üretim olmadan, üretim de yerli mallara bir yönelim olmadan olmaz. Üretmeyen bir millet, dağları gümüşten, ovaları altından da olsa yaşayamaz.

"Habbe Mantik" adlı yazısında tutumlu olmaya, israfa karşı çıkmaya çağırır ve ülkenin içinde bulunduğu zor şartlardan ancak tasarrufyapılarak çıkılacağını savunur. ⁴²

Sonuç olarak er-Rihânî, Arap dünyasının büyük çoğunluğu ile manda yönetiminde bulunduğu bir dönemde, özellikle Suriye bölgesi için dil, kültür, eğitim ve ekonomi konularını da içeren, din ve mezhep ayrımı gözetmeyen milliyetçilik önerileri ile bu durumdan çıkış yolları aramış, milli kimlik ve kültür açısından Arap uygarlığı kadar İslam öncesi Fenike uygarlığını da önemli saymış bir Arap yazarı olarak karşımıza çıkmaktadır.

³⁹ bkz.a.g.e.,s..322.

⁴⁰ a.g.e. ,s.369.

⁴¹ a.g.e., s.189.

⁴² a.g.e. ,s.272.

KAYNAKÇA

1. Antonious, George, *The Arab Awakening, The Story of The Arab National Movement*, Librairie du Liban, 1969.
2. Barakat, Halim, *The Arab World, Society, Culture And State*, University of California Press 1993.
3. Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Literatur (GAL)* Supplementband III, EJ.Brill, Leiden 1942.
4. BrugmanJ., *an Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, EJ.Brill, Leiden 1984.
5. Dâgir, Yûsuf Es'ad, *Masâdiru'd-Dirâse'l-Edebiyye*, Cilt II, Beyrut ts, s.404-411.
6. Dawn, C. Ernest, The Origins of Arab Nationalism, *The Origins of Arab Nationalism* (Edt. By Rashid Khalidi, Lisa Anderson, Muhammed Muslih, And Reeva S. Simon) Columbia University Press, New York 1991, s. 3-30.
7. Er, Rahmi, *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*, Ankara 1997.
8. el-Fâhûrî, Hannâ, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, el-Mektebe'l-Bûlisiyye, Beyrut 1987
9. Hourani, Albert, *Çağdaş Arap Düşüncesi* (Türkçesi Latif Boyacı, Hüseyin Yılmaz) İnsan Yayınları, İstanbul 1994.
10. Landau, Jacob M., *Modern Arap Edebiyatı Tarihi*(Çev:Be,drettin Aytaç),Gündoğan Yayınları, Ankara 1994.
11. Pipes, Daniel, *Greater Syria, The History of an Ambition*, Oxford University Press, New York 1990.
12. er-Rîhânî, Emîn, *el-Kavmiyyât*, DâruT-Cil, Beyrut ts.
13. er-Rîhânî, Emîn, *Mevâkif Dâru'l-Cil*, Beyrut ts.